

УДК 351.75

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.23>**Полуніна Л. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності*Київського інституту Національної гвардії України*
ORCID: 0000-0002-8898-2162**Конопля В. В.,**

здобувач вищої освіти

Київського інституту Національної гвардії України
ORCID: 0009-0002-5186-5138

ПРОВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ

PROTECTION ACTIVITIES IN THE DE-OCCUPIED TERRITORIES: FEATURES AND CHALLENGES

У статті розкриваються деякі актуальні проблемні питання відновлення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях України. На основі аналізу наукової літератури та практики правоохоронних органів визначаються ключові виклики та пропонується комплекс заходів для їх подолання. Особлива увага приділяється документуванню воєнних злочинів та ролі міжнародної спільноти у відновленні правопорядку.

Детально охарактеризовано широкий спектр проблем, починаючи від розмінування територій та закінчуючи відновленням довіри населення до правоохоронних органів. В дослідженні також частково висвітлюється методика збору та фіксації доказів воєнних злочинів, аналізуються проблеми, пов'язані з автентифікацією документів, залишених окупантами. Роль міжнародної спільноти в процесі відновлення правоохоронної системи розглядається як невід'ємна складова. Підкреслює важливість фінансової, технічної та експертної допомоги, а також необхідність координації зусиль між правоохоронними органами України та міжнародними організаціями.

Авторами здійснене часткове дослідження складного процесу відновлення правоохоронної системи на деокупованих територіях України. Аналізуються специфічні виклики, з якими стикаються правоохоронні органи, такі як розмінування, документування та розслідування воєнних злочинів, виявлення фактів колабораціонізму. Крім того, у статті пропонується, при відновленні діяльності правоохоронної системи на деокупованих територіях, враховувати такі ключові аспекти: специфіку регіону (кожен регіон має свої особливості, які необхідно враховувати при розробці стратегії); участь громадськості (залучення громадськості до процесу розробки та реалізації стратегії є важливим фактором успіху); постійна оцінка та адаптація (регулярний моніторинг ситуації та внесення змін до стратегії з урахуванням нових викликів).

Ключові слова: правоохоронна діяльність, правоохоронні органи, деокупована територія, воєнні злочини, документування воєнних злочинів.

The article addresses critical issues related to the restoration of law enforcement in the de-occupied territories of Ukraine. Drawing upon an analysis of both scientific literature and law enforcement practices, the author identifies key challenges and proposes a comprehensive set of measures to mitigate them. Special emphasis is placed on the documentation of war crimes and the crucial role of the international community in re-establishing legal order.

A diverse number of issues is deeply explored, ranging from the demining process to the restoration of public trust in law enforcement institutions. The study also examines the methodologies for gathering and documenting evidence of war crimes, while scrutinizing the challenges inherent in authenticating documents left by the occupying forces. In this context, the role of the international community is positioned as a fundamental component in the reconstitution of the law enforcement system, with a focus on financial, technical, and expert assistance, as well as the necessity of coordinated efforts between Ukrainian law enforcement bodies and international organizations.

The article further investigates the complex process of reconstructing the law enforcement framework in Ukraine's de-occupied regions, with a detailed analysis of specific challenges such as demining operations, war crime investigations, and the suppression of collaborationist activities. Additionally, the study argues that several critical factors must be considered in the process of restoring law enforcement capabilities: regional specificity

(each region's unique characteristics must be factored into the strategic planning); public participation (public involvement in both the development and implementation of strategies is a crucial determination of success); sustainable financing (the need for consistent financial support for crime prevention and response initiatives); as well as continuous evaluation and adaptation (ongoing monitoring together with the ability to adjust the law enforcement system if necessary).

Key words: law enforcement, law enforcement agencies, de-occupied territory, war crimes, documentation of war crimes.

Звільнення українських територій від російських окупантів – це не лише військовий, а й складний правовий процес, який вимагає відновлення законності та правопорядку в умовах руйнувань і глибоких соціальних трансформацій. Правоохоронні органи та Збройні сили України на деокупованих територіях стикаються з безпрецедентними викликами, а саме: від розмінування великих ділянок до розслідування воєнних злочинів, вчинених російськими військами та боротьби з колабораціонізмом. Їхній професіоналізм і відданість своїй справі є запорукою стабільності та безпеки в регіонах, що відроджуються. Однак, особливості деокупованих територій, такі як масштабні руйнування, гуманітарна криза та замінування територій, роблять цей процес надзвичайно складним.

Вивчення питань правоохоронної діяльності на деокупованих територіях з моменту повномасштабного вторгнення в своїх роботах поверхнево розкривали такі науковці, зокрема Бугайчук К. Л. [1] Купріянова А.О. [2] Яковенко М. О. [3] та ін.

Проблеми правоохоронної діяльності в період правового режиму воєнного стану розглядали також наступні фахівці: Дручек О. В., Волуйко О. М. та Вакаров В.В., які зазначили, що «... Основним напрямом діяльності правоохоронних органів України в умовах дії правового режиму воєнного стану, окрім напрямів, властивих умовам мирного стану, стає протидія внутрішнім загрозам воєнного стану, яка, зокрема, реалізується у формах: а) протидії злочинам проти основ національної безпеки України; б) протидії терористичним виявам; в) протидії злочинності та правопорушенням, спрямованим проти правового режиму воєнного стану; г) забезпечення правопорядку та громадської безпеки, з урахуванням викликів, обумовлених дією норм правового режиму воєнного стану. Відповідно, в умовах правового режиму воєнного стану пріоритетного значення набувають такі завдання: а) попередження та протидія внутрішнім загрозам воєнного стану; б) сприяння і спільне виконання в межах визначених повноважень завдань, що постали перед Силами безпеки і оборони; в) забезпечення законності і правопорядку; г) підтримання на належному рівні громадського порядку» [8, с. 44].

Однак, з огляду на динамічність вказаної проблеми та відсутності реальних напрацювань та рекомендацій, питання правоохоронної діяльності на деокупованих територіях вимагає більш

детального дослідження з постановкою конкретного алгоритму дій правоохоронних органів.

Процес відновлення діяльності правоохоронних органів на деокупованих територіях є надзвичайно складним завданням, яке вимагає комплексного та системного підходу. По-перше, потрібно чітко визначити, які саме органи державної влади слід відносити до правоохоронних органів та які саме правоохоронні функції вони повинні виконувати. На сьогодні в Україні законодавчо не закріплений вичерпний перелік правоохоронних органів, оскільки різні законодавчі акти трактують поняття і перелік правоохоронних органів по-різному. Використання терміну «правоохоронні органи» знаходимо у Законах України: ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»; ст. 3 Закону України «Про державну таємницю»; ст. 24 Закону України «Про національну безпеку України» та в деяких інших законодавчих актах.

Найбільший перелік органів, що належать до системи правоохоронних органів, наведено у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» № 3781-XII від 23 грудня 1993 р. Проте, ст. 2 Закону не містить винятковий перелік цих органів, оскільки у ній зазначено: «Правоохоронні органи – органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції» [4]. Але будемо виходити із законодавчого закріплення таких органів і, погодимося із зазначеним переліком.

Слід зазначити, що правоохоронним органам, зокрема, органам досудового розслідування необхідно не лише виявляти та фіксувати воєнні злочини, а й розробляти ефективні стратегії протидії злочинності в умовах, що постійно змінюються. Специфічні соціально-економічні та політичні умови на звільнених територіях, такі як руйнування інфраструктури, високий рівень безробіття та внутрішньої міграції, вимагають індивідуального підходу до кожного окремого випадку порушення правопорядку. Важливим завданням є відновлення довіри населення до правоохоронних органів, що потребує прозоро-

сті роботи правоохоронців та залучення громадськості до процесу відновлення правопорядку. Перспективи успішної реалізації цих завдань залежать від наявності достатнього фінансування, міжнародної підтримки та ефективної координації зусиль усіх зацікавлених сторін. Окупація та звільнення територій створили складну ситуацію, яка потребує нестандартних рішень. Щоб протистояти зростанню злочинності на деокупованих територіях, необхідно розробити спеціальну стратегію, яка враховуватиме такі фактори, як мінування територій, руйнування інфраструктури, незаконне розповсюдження зброї та діяльність диверсійних груп. Важливим є також зміцнення довіри людей до правоохоронних органів та забезпечення їх ефективної співпраці з останніми. Для цього необхідно провести правову реформу, спрямовану на адаптацію законодавства до нових умов, а також залучити громадські організації та міжнародну спільноту до процесу відновлення правопорядку. Міжнародна допомога, зокрема у вигляді фінансування, гуманітарної допомоги та технічного оснащення, є надзвичайно важливою для подолання наслідків окупації та створення безпечного середовища для життя.

Окупація та звільнення територій створили складну криміногенну ситуацію, яка вимагає нестандартних рішень. Відсутність довгострокового стратегічного планування на рівні правоохоронних органів призводить до неефективного використання ресурсів, затягування розслідувань та зростання недовіри громадян. Для подолання цих проблем необхідно розробити комплексну стратегію, яка включатиме аналіз криміногенної ситуації, розробку програм профілактики кримінальних правопорушень, співпрацю з громадськістю та міжнародними партнерами. Такий підхід дозволить не лише реагувати на вже скоєні кримінальні правопорушення, а й попереджувати їх, створюючи безпечне середовище для життя та відновлення регіонів. Ефективна боротьба зі злочинністю на деокупованих територіях потребує комплексного та стратегічного підходу. Стратегія протидії злочинності – це детально розроблений план дій, який охоплює різні рівні: від державного до місцевого.

На нашу думку, ключовими компонентами успішної стратегії є чітко визначена мета та розуміння, яку саме проблему ми вирішуємо. Наприклад, зниження рівня насильства, боротьба з організованою злочинністю, відновлення довіри громадян до правоохоронних органів. Стратегія повинна охоплювати всі аспекти боротьби зі злочинністю, включаючи профілактику, виявлення, розслідування, покарання та реабілітацію. Стратегія має бути динамічною та адаптуватися до змінних умов. Ефективна боротьба зі злочинністю неможлива без тісної співпраці правоохоронних органів, судової сис-

теми, громадських організацій та міжнародних партнерів. Тому, пропонуємо наступні рівні стратегічного планування:

1) *На державному рівні* необхідно розробити загальнонаціональну стратегію, визначити пріоритети, адаптувати національне законодавство до ситуації, яка скалася на момент деокупації та акумулювати ресурси, як технічні, так і людські;

2) *На регіональному рівні* відбувається адаптація загальнонаціональної стратегії до специфічних умов регіону, який розглядається, крім того, необхідно виконати оцінку криміногенної ситуації з урахуванням особливостей економіки, соціальної сфери, культурних традицій та географічного розташування. Виявлення регіональних злочинних груп та їхніх методів діяльності. Аналіз взаємодії між організованою злочинністю та корупцією. Об'єднання зусиль правоохоронних органів, місцевої влади, громадських організацій та бізнесу для розробки та реалізації спільних проектів. Забезпечення ефективного обміну інформацією та координації дій. Створення програм, спрямованих на боротьбу з найбільш поширеними видами кримінальних правопорушень у регіоні (наприклад, крадіжки, розбійні напади, незаконна торгівля зброєю, кіберзлочинність та ін.). Розвиток профілактичних заходів, спрямованих на уразливі групи населення. Формування громадських рад з питань безпеки. Проведення інформаційних кампаній з метою підвищення обізнаності населення про загрози та способи їх попередження. Створення механізмів зворотного зв'язку між громадянами та правоохоронними органами.

3) *На місцевому рівні* необхідно розробити конкретні плани дій для кожного населеного пункту. Залучати місцеву владу до фінансування заходів з безпеки. Створювати безпечне середовище проживання громадян (освітлення вулиць, встановлення камер відеоспостереження, виведення патрулів із представників правоохоронних органів на вулиці, облаштування зон безпеки для громадян (бомбосховищ, медичних пунктів, пунктів надання гуманітарної, медичної, юридичної, освітньої та ін. видів допомоги). Посилення патрулювання вулиць, особливо в нічний час. Створення добровольчих народних дружин. Проведення профілактичних заходів серед молоді. Формування правової культури у підростаючого покоління. Створення програм соціальної реабілітації для осіб, які скоїли кримінальні правопорушення. Підтримка сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Єдиний інформаційний простір: Створення єдиної бази даних про злочинність на всіх рівнях управління. Спільне фінансування: Розподіл фінансових ресурсів між державою, регіонами та місцевими громадами. Регулярний моніторинг та оцінка ефективності: Проведення регулярних аналізів та коригування стратегії

з урахуванням отриманих результатів. Важливо розуміти, що ефективна боротьба зі злочинністю можлива лише за умови тісної співпраці всіх суб'єктів: держави, регіонів, місцевого самоврядування, громадських організацій та бізнесу.

Ключові аспекти, які слід враховувати при розробці регіональної та місцевої стратегії: 1) специфіка регіону – кожен регіон має свої особливості, які необхідно враховувати при розробці стратегії; 2) громадська участь – залучення громадськості до процесу розробки та реалізації стратегії є важливим фактором успіху; 3) стійке фінансування – забезпечення стабільного фінансування заходів з боротьби зі злочинністю; 4) постійна оцінка та адаптація – регулярний моніторинг ситуації та внесення змін до стратегії з урахуванням нових викликів.

Розробка та реалізація ефективної стратегії протидії злочинності на деокупованих територіях є складним і багатогранним процесом. Однак, тільки за умови комплексного та системного підходу можна досягти значних результатів у боротьбі зі злочинністю та забезпечити безпеку громадян. Документування воєнних злочинів є одним з найважливіших завдань після звільнення територій. Це не просто збір доказів, а цілеспрямований процес, який має забезпечити притягнення винних до відповідальності та відновлення справедливості. Правоохоронні органи України активно працюють над фіксацією всіх доказів злочинної діяльності російських військових, таких як обстріли цивільної інфраструктури, руйнування будинків, катування, вбивства та інші злочини проти мирного населення. Для цього створені спеціальні слідчо-оперативні групи, які оснащені сучасним обладнанням та працюють за єдиною методикою.

Ключові завдання цих груп це огляд місць злочинів: детальна фіксація слідів злочинів за допомогою фото-, відеозйомки та 3D-моделювання. Збір матеріальних доказів вилучення зброї, боєприпасів, документів та інших предметів, які можуть свідчити про вчинення воєнних злочинів, опитування свідків, збір показань очевидців та потерпілих, співпраця з експертами, залучення фахівців різних галузей для проведення експертиз (балістичних, медичних, генетичних тощо).

Під час проведення документування воєнних злочинів правоохоронні органи перебувають в небезпечних умовах роботи: слідчі часто працюють в умовах, що становлять загрозу для їх життя та здоров'я. Великий обсяг роботи та кількість злочинів, які необхідно задокументувати, складність збору доказів, багато доказів можуть бути знищені або пошкоджені внаслідок бойових дій.

На нашу думку, необхідна тісна співпраця з міжнародними організаціями та іншими країнами для ефективного документування та розслідування воєнних злочинів, притягнення

винних до відповідальності та відновлення справедливості.

Крім того, для попередження майбутніх злочинів необхідним є створення бази даних про вчинені злочини, що дозволить запобігти їх повторенню. Також велике значення має збереження історичної пам'яті: документи, які зібрані під час розслідування, стануть важливим джерелом інформації для майбутніх поколінь. Документування воєнних злочинів – це не просто формальна процедура, а важлива складова процесу відновлення справедливості та побудови нової, демократичної України. Завдяки зусиллям правоохоронних органів та міжнародних партнерів, ми зможемо встановити істину та покарати винних у вчиненні злочинів проти українського народу [5, с. 273].

Після звільнення територій правоохоронні органи часто стикаються з проблемою як саме задокументувати воєнні злочини, якщо власники пошкодженого майна виїхали? Наприклад, якщо будинок зруйнований, працівники поліції не можуть просто так зайти всередину, щоб оглянути його і зафіксувати пошкодження, без дозволу власника це вважається незаконним проникненням. Крім того, багато людей, які виїхали з окупованих територій, не мають можливості швидко повернутися і надати показання. Для вирішення цієї проблеми необхідно: розробити спрощений порядок фіксації воєнних злочинів, створити алгоритм дій для правоохоронців, який дозволить їм оперативно фіксувати пошкодження без тривалого очікування власників. Забезпечити безпечний доступ до зруйнованого майна, організувати патрулювання територій, щоб захистити правоохоронців під час виконання своїх обов'язків. Створити онлайн-платформу для подання заяв, розробити зручний веб-сайт або мобільний додаток, через який люди зможуть повідомити про злочини, не виходячи з дому. Також співпрацювати з міжнародними організаціями, залучити досвід і ресурси міжнародних партнерів для документування воєнних злочинів.

На деокупованих територіях, правоохоронці можуть відшукати документи, які можуть свідчити про злочини, вчинені окупантами. Але виникає питання чи можна довіряти документам, виданим окупаційною владою? Чи можна використовувати їх як докази в суді? Це складне юридичне питання, яке потребує детального розгляду. Документи, залишені окупантами, можуть містити цінну інформацію про вчинення воєнних злочинів (вбивства, катування, насильство, руйнування цивільної інфраструктури, викрадення дітей, колабораційну діяльність місцевих жителів, незаконний обіг зброї та боєприпасів, розкрадання державного майна). Однак, використання таких документів як доказів має свої особливості. Необхідно перевірити, чи є документи справжніми, а не підробками, оцінити

достовірність інформації, що міститься в цих в документах, чи є вона правдивою. Документи, залишені окупантами, можуть стати важливим доказом вчинення ними воєнних злочинів. Для того, щоб ефективно використовувати цю інформацію, необхідно провести комплексне дослідження і забезпечити її юридичну оцінку [7].

Незважаючи на всі труднощі, документи, залишені окупантами, можуть стати важливим доказом воєнних злочинів та порушення прав людини на момент окупації. Вони можуть містити інформацію про структуру окупаційної адміністрації, інформацію про осіб, які приймали рішення та виконували накази, які методи використовувалися для вбивств, катувань та інших злочинів, масштаби злочинів, кількість людей, які постраждали від дій окупантів, матеріальні сліди злочинів де саме були вчинені злочини, які об'єкти були пошкоджені. Використання документів як доказів є складним, але необхідним процесом для встановлення істини та притягнення винних до відповідальності.

Зрозуміло, що дії російської армії в Україні є грубим порушенням Женевських конвенцій та інших норм міжнародного та гуманітарного права. Воєнні злочини, такі як масові вбивства цивільного населення (як це сталося в Бучі та Маріуполі), тортури, зґвалтування та насильницькі зникнення, кваліфікуються як злочини проти людяності, а в деяких випадках можуть становити геноцид. Міжнародні організації, такі як Міжнародний кримінальний суд, активно документують ці злочини з метою притягнення винних до відповідальності. Кожен окремих випадок порушення міжнародного гуманітарного права має бути розслідуваний, а винні особи повинні постати перед судом. Громадянське суспільство в усьому світі відіграє важливу роль у зборі доказів та створенні міжнародної кампанії за справедливість для жертв російської агресії [5, с. 270].

Відновлення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях є одним з найскладніших і найважливіших завдань після звільнення від окупації українських територій. Цей процес вимагає значних ресурсів, міжнародної підтримки та координації зусиль різних акторів. Міжнародні організації відіграють ключову роль у цьому процесі, зокрема вони можуть надати кваліфіковану експертну допомогу, допомогу у проведенні реформи сектору безпеки та обо-

рону, розробці нових законодавчих актів та процедур спрямованих на відновлення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях, а також вони можуть проводити навчання персоналу, різні тренінги для правоохоронців, що допоможуть дотримуватись прав людини під час розслідування воєнних злочинів, також може надаватись матеріально-технічна підтримка. Можуть здійснювати моніторинг ситуації з дотриманням прав людини на деокупованих територіях та документують порушення прав людини та громадянина. Забезпечують захист свідків та потерпілих від воєнних злочинів, а також сприяють їхній реабілітації [7, с. 11].

Існують також і внутрішні проблеми правоохоронної діяльності загалом, і на деокупованих територіях зокрема – це поширеність корупційних проявів та відсутність реальної боротьби з цим негативним явищем, яке заважає ефективному відновленню правопорядку.

Для відновлення правоохоронної діяльності можна залучити такі міжнародні організації як ОБСЄ, яке сприяє проведенню реформування сектору безпеки та оборони, моніторингу дотримання прав людини та громадянина контролю проведення виборів на деокупованих територіях; ЄС, який надає значну фінансову допомогу та експертну підтримку у відновленні правоохоронної системи; ЮНІСЕФ, що працює з дітьми та молоддю, надаючи психологічну допомогу та сприяючи їхній соціальній реабілітації; УВКБ ООН займається питаннями захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб [4, с. 68].

Отже, можна зробити висновок, що окупація та звільнення територій створили безпрецедентні виклики для правоохоронних органів, які полягають у відновленні законності та правопорядку в умовах руйнувань, гуманітарної кризи та мінування територій. Ключовими аспектами діяльності правоохоронних органів є: необхідність збору достатньої кількості доказів для притягнення винних до відповідальності та відновлення справедливості; відновлення довіри населення; потреба у прозорості роботи правоохоронців та залучення громадськості до процесу відновлення правопорядку; створення комплексного плану дій, який враховуватиме специфіку регіонів та міжнародну співпрацю, яка полягає у залученні міжнародних організацій для надання фінансової, технічної та експертної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Бугайчук К.Л. Стабілізаційні заходи на деокупованих територіях концептуальне, розуміння, класифікація особливості застосування. *Право і безпека*. 2024. № 1 (92). С. 9–22.
2. Купріянова А.О. Забезпечення відновлення функцій держави на деокупованих територіях територіальних громад органами і підрозділами Міністерства Юстиції України. *Вчені записки Таврійського Національного Університету імені В. І. Вернадського*. 2023. С. 130–135.

3. Яковенко М. О. Особливості діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України в умовах проведення стабілізаційних заходів на деокупованих територіях. *Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2023. № 3. С. 70–74.
4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 № 3781-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.
5. О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право. навч. посіб. Київ-Одеса, 2021. 268 с.
6. Разметаєва Ю. С., Доктрина та практика захисту прав людини. навч. посіб. Київ, 2018. 364 с.
7. Право на правду та справедливість: моніторинг та дослідження можливих механізмів захисту прав людини в перехідному правосудді в умовах російсько-української війни. URL: [Pravo_na_pravdu-1.pdf](#).
8. Дручек О. В., Волуйко О. М. та Вакаров В.В. Правоохоронна діяльність в умовах правового режиму воєнного стану в Україні: особливості реалізації. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2024. № 1. С. 43–51.